

Образ Григорія Сковороди у творчості українських скульпторів

І. П. Кавалерідзе і М. І. Степанова

Зворотною стороною глобалізації є національна самоідентифікація та філософія антиглобалізму. Кожна епоха або історичний період виділяє людей, які можуть слугувати зразком для затвердження життєвих цінностей, культурних і духовних орієнтирів. За часів кризи особливо гостро постає питання про героя, гідного увічнення. Не випадково особистість Сковороди є знаковою для культури України. Філософські погляди, поезія, життєвий приклад мислителя-гуманіста є фундаментом національної культури і допомагають на шляху до духовного самопізнання.

Філософській та просвітницькій діяльності Сковороди присвячені численні дослідження, в тому числі: Г. Костюка, М. Поповича, І. Драча, М. Редько, І. Табачнікова, Т. Біліча, Н. Корабльова. Літературно-поетична спадщина мислителя представлена в працях О. Потєбні, В. Перетца, Л. Ушкалова. Образ Григорія Сковороди в образотворчому мистецтві, зокрема в скульптурі, вивчений недостатньо.

Впродовж всього свого життя до творчості Григорія Сковороди звертався І. Кавалерідзе (1887–1978). Образ українського мислителя він втілює не лише в скульптурі, а й у кінематографі («Григорій Сковорода», 1958), і в драматургії (трагедія «Григорій і Параскева», 1968). Головною ідеєю створених ним пам'ятників Сковороді була ідея апостольського служіння народу [2, с. 24]. Г. Сковорода також втілює в собі образ мандрівника, який був близький І. Кавалерідзе [1, с. 8].

Перший пам'ятник Г. С. Сковороді за проектом І. Кавалерідзе був відкритий в 1922 році в Лохвиці (Полтавська область) на батьківщині просвітителя, до 200-річчя від дня його народження. Під час Великої Вітчизняної війни монумент був зруйнований. Зберігся ескіз і фотографії, що

стали основою для реконструкції в 1972 році. У скульптурі 1922 і 1972 років, Сковорода представлений під час «зупинки в дорозі». Розкриттю ідеї відповідає поза мислителя-мандрівника, який спирається на посох. Майстер творчо трансформує композицію Праксителя «Гермес з немовлям Діонісом» (350 до н. е.). Опора на мистецтво Праксителя допомогла посилити враження внутрішнього руху статуї. У постановці фігури Кавалерідзе використовує подвійну опору – на праву ногу і на посох. Вертикальна спрямованість організованих ритмів драпіровок одягу, тростини, мотузок від суми з книгами підкреслює велич філософа. Ступінчастий п'єдестал близький до пам'ятників Древньої Греції. За допомогою постаменту герой височіє над звичайними людьми, п'єдестал допомагає затвердити його значення в соціумі.

У одному із варіантів ескізів пам'ятника 1971 року Г. Сковорода показаний, ніби виростаючим із цілісного кристалоподібного кам'яного блоку, помереженого письменами. Таке вирішення викликає асоціації з Мойсеєм, зображеним із скрижалями. Провідна в міфопоетиці І. Кавалерідзе ідея образу людини-гори в цьому проєкті виражена з переконливим лаконізмом. Підготовлений величною фігурою-п'єдесталом одухотворений образ філософа спрямований у вічність. Філософ «спирається» на скрижалі відкритої книги — Біблії, яка символічно служить йому опорою у житті. Геометрична статика моноліту, покритого кресленнями духовних письмен, дематеріалізує тіло. Блок каменя символізує вічність божественного слова. Таким чином, ідеальне стає видимим, матеріальним втіленням. Позбавляючи філософа тілесного плану, скульптор всю увагу приділяє портрету як осередку духу. Філософ-мандрівник знаходиться у гармонії з природою, він одухотворений і щасливий. Цей варіант пам'ятника не міг бути реалізований у період брежнєвського застою. Г. Сковорода був показаний скульптором не як борець з існуючим ладом, а як релігійний мислитель, духовно просвітлена особистість.

1976 року пам'ятник Г. Сковороді (створений ще у 1971 році) був встановлений у Києві на Подолі, але офіційно не відкритий. Секретар з ідеології ЦК Компартії України В. Маланчук вимагав «взути філософа»

(показаного босоніж) і забороняв зображати його атрибути – палицю і торбу. Він також був проти того, щоб філософ тримав у руці книгу, бо вона могла нагадувати Біблію [2, с. 6]. Скованість виявилась у напруженості пози, в приземленості стану філософа. Ескізи були значно вільнішими, більш гармонійними, ніж затверджений проект. Позбавлений атрибутів герой втрачає символічний зміст та ідентифікацію. Тільки в пам'ятнику, встановленому після смерті автора в 1992 році у Харкові, справжній задум І. Кавалерідзе був реалізований. Про складність установки пам'ятника пише В. Проненко [4].

Образ Г. С. Сковороди в станковій скульптурі з дерева був створений Миколою Івановичем Степановим (1937–2003). За часів «брежнєвського застою» талановитий скульптор з Одеси звертається до творчої спадщини українського мислителя. У рельєфі «Григорій Сковорода» (1971, дерево) філософ-просвітитель зображений зі свічкою, яку він високо підняв, вказуючи шлях до пізнання істини наступним поколінням. В даному випадку свічка символізує світло духовного знання. Монументальність особистості Григорія Савича передана завдяки порівнянню масштабів людини і природи. Фігура поета підноситься над квітучою землею, кронами дерев, зграєю птахів, що летять. Правою рукою Сковорода торкається небес. Хмари, уподібнені сторінкам книг, символізують Святе письмо та філософські праці мислителя. Посох мандрівника підкреслює домінанту вертикалі в композиції рельєфу. Слідом за майстрами старовини, скульптор показує фігуру з найбільш виразних точок зору: голова в профіль, торс — в фас, ноги — в напівпрофіль. У досліджуваному нами рельєфі «Григорій Сковорода» Степанова можна простежити зв'язок з ксилографією і ліногравюрою (творчість Г. Якутовича).

Поетичний образ «озвученої душі» М. Степанов утілює у дерев'яній скульптурі «Григорій Сковорода» (1982). «Григорій Сковорода — подвижник справи народної. Флейта в руках Сковороди — душа народу. Г. Сковорода — збірний образ митця. Адже митець — людина, яка творить, частка народу, а значить і частка народної душі», — писав скульптор [3, с. 145]. Музика є засобом включення людини в гармонію світу. Сковорода продовжує

міфологічну тему Орфея, яка знаменує зв'язок фізичного і метафізичного світу. Сопілка (флейта) — найпоширеніший в Україні музичний інструмент — символізує гармонійний зв'язок людини зі світом. Степанов спирається на спадщину скульпторів Стародавнього Єгипту, як і його попередник І. Кавалерідзе (проект монумента «Григорій Сковорода» з текстом, 1971). У мистецтві стародавнього Єгипту художник бачить приклад поєднання скульптури і сакрального слова. У скульптурі Степанова «Григорій Сковорода» геометрична умовність і статика торса компенсується виразністю одухотвореного обличчя й пластики рук.

Звернення до образу Г. С. Сковороди — це утвердження цінності вчення мислителя, який зумів втілити християнські ідеали. Головною ідеєю розглянутих нами скульптурних образів Г. С. Сковороди є духовна подорож до своєї сутності. Увічнення образу мислителя засобами образотворчого мистецтва дає можливість національної самосвідомості і духовного самопізнання в контексті глобалізації культури. Створюючи художній образ «мандрівного філософа» українські скульптори І. П. Кавалерідзе і М. І. Степанов духовно єдналися з ним і знаходили моральну опору в часи революційної смути і тоталітарного режиму. Як і Г. Сковороді, митцям, що втілювали його образ в мистецтві, притаманна внутрішня цілісність, яка заснована на усвідомленні і утвердженні загальнолюдських духовних цінностей. Художні якості досліджуваної нами скульптури дозволили їй подолати історичний і соціальний бар'єр і стати актуальними для сучасної культури.

Використані джерела

1. Кавалерідзе Іван. Тени быстро плывущих облаков // Іван Кавалерідзе: Сборник статей и воспоминаний. Київ: Мистецтво, 1988. С. 8–125.
2. Капельгородська Н. М., Синько О. Р. Іван Кавалерідзе. Грані творчості. Київ: Авді, 1995. 80 с.
3. Микола Степанов. Скульптура. Живопис. Графіка. Книга-альбом. Київ, 2007. 152 с.
4. Проненко Владислав. Іван Кавалерідзе: «Я ліпив Біблію...» Харків, Газета «Український простір» № 7–8 (63–64), вересень 2012 р.